

RECENZIJAS

Ēriks Jēkabsons. Aizmirstie karavīri – ebreji (Latvijas armijā 1918.–1940. gadā). Rīga: Šamir, 2013. 281 lpp.

Šī gada pavasarī biedrība “Šamir” izdeva LU Vēstures un filozofijas fakultātes asociētā profesora Ērika Jēkabsona grāmatu “Aizmirstie karavīri – ebreji Latvijas armijā 1918.–1940. gadā”. Tas nav pirmais šī autora darbs, ko man ir tas gods recenzēt, un jāsaka, ka konceptuālas dabas iebildumus vai faktoloģiskas kļūdas Ērika Jēkabsona darbos ir ļoti

grūti atrast, kas liecina gan par profesionalitāti, gan darba kvalitāti. Lai arī grāmatas sākumā respektējami kungi – vēsturnieki, sabiedriskie darbinieki un politiķi – jau ir norādījuši, kā grāmata jāvērtē, tomēr izteikšu arī savas pārdomas par to.

Mani samulsināja darba nosaukums – “Aizmirstie karavīri”. Ja tiek piedāvāts šāds nosaukums, tad nepieciešams arī pamatojums: kas, kā un kāpēc aizmirsis šos karavīrus? Respektīvi, šeit iederētos nodaļa, kas veltīta ebreju karavīriem gan Latvijas, gan ebreju kopienas sociālajā atmiņā. “Žīdu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrības” dibināšana 1928. gadā un aktivitātes, par ko stāstīts arī grāmatā, bija šo atmiņu veidojošie elementi. Kādēļ šie karavīri, kuru piemiņa tika kopta, tomēr tika aizmirsti? Atbildi uz to var rast nevis autora, bet Ārona Šneiera sniegtajā atsauksmē par darbu (7. lpp.). Tomēr atbildi prasa arī jautājums, kāpēc vairāk nekā divdesmit gadu pēc neatkarības atgūšanas šie ebreju karavīri ir Latvijā “aizmirsti” – aizmirsti gan Latvijas ebreju kopienā, gan sabiedrības sociālajā atmiņā kopumā? Iespējams, ka profesionālajās aprindās šie jautājumi var likties pašsaprotami, tomēr šis izvērsums padarīt darbu daudzšķautņaināku. Jo nebeidzās jau šo karavīru stāsts nedz ar padomju okupāciju 1940. gadā, nedz ar nacistu realizēto holokaustu Latvijā.

Grāmatas struktūru varētu nosacīti sadalīt četrās daļās: a) prominencu un autoritāšu uzrunas un atsauksmes; b) pētījuma deskriptīvā daļa; c) pētījuma pielikumu daļa un d) ilustratīvā daļa.

Mēģināšu raksturot katru no daļām. Sāku daļa mani samulsināja ar prāvo atsauksmju skaitu. Par grāmatas vēsturisko un politisko nozīmi iz-

teicies gan LR aizsardzības ministrs Artis Pabriks, gan rabīns Menahems Barkahans, gan vēsturnieki prof. Aivars Stranga, Ārons Šneiers u.c. Šāds pasniegums man šķita dīvains, jo spriedumi par grāmatu jāizdara lasītājam, to izlasot, nevis iepazīstoties ar tiem grāmatas sākumā. Grāmatas ievadam ļoti atbilstošs būtu Aivara Strangas sarakstītais ievads, savukārt Ā. Šneiera atsauksme drīzāk līdzinās labai apoloģiskai recenzijai, nevis grāmatas ievadam.

Tomēr kādēļ tur bija jāievieto arī citu autoritāšu pāris teikumu īsās, neko neizsakošās atsauksmes, paliek atvērts jautājums. Ja grāmata ir laba, to par labu atzīs arī bez atsauksmēm, ja grāmata nebūs tik laba, to varēs kritizēt, pat ja ievadu būtu sarakstījis pats Romas pontifikss. Domāju, ka patronāža un atsaukšanās uz autoritāšu viedokļiem būtu jāatstāj senā pagātnē. Ja tā domātu arī grāmatas sastādītāji, tad vismaz būtu palūguši A. Pabrikam izlabot vai izskaidrot viņa apgalvojumu, ka ebreji ir otra vecākā mazākumtautība Latvijā aiz baltvāciešiem (6. lpp.), kas var radīt pamatīgu mulsumu par to, kā viņš to ir aprēķinājis.

Pētījuma deskriptīvā daļa sastāv no ievada, trijām nodaļām un sešcīņajumiem. Pirmā nodaļa ievada problemātikā, sniedzot vispārēju ieskatu gan Latvijas Neatkarības kara norisēs, gan Latvijas armijai miera laikā (14.–23. lpp.). Nodaļa korekti atsedz gan kara norises, gan Latvijas bruņoto spēku izveidi un uzbūvi. Iespējams, ievadnodaļā būtu bijis nepieciešams īsumā raksturot ebreju stāvokli Latvijā 20. gadsimta sākumā, kas ļautu labāk izprast daudzu ebreju patriotismu un pilsonisko apziņu. Autors neignorē šos aspektus, tomēr tie ir izklīdināti tekstā. Man šķiet, ka pētījuma objekts ir nevis armija (kas ir pētījuma priekšmets), bet ebreji, tāpēc ievaddaļā lieti iederētos atklāt pētījuma objekta lauku.

Otrā nodaļa veltīta ebreju līdzdalībai Latvijas Neatkarības karā (24.–68. lpp.). Tās galvenā vērtība ir jauna naratīva ienešana vēsturē. No nodaļas iespējams uzzināt, ka Latvijas armijā cīnās par valsti piedalījās ap 2200 ebreju, kas ir uz pusi vairāk, nekā tika uzskatīts iepriekš. Tāpat karā piedalījās vismaz 40 ebreju virsnieki, sanitārvirsnieki vai tiem pielīdzinātu kategoriju karavīri. Vismaz 4 ebreji ieguva augstāko Latvijas apbalvojumu – Lāčplēša Kara ordeņa III šķiru. Turklāt valsts aizsardzības darbā bija iesaistīti arī daudzi aktīvajā karadienestā neesošie ebreju ārsti un žēlsirdīgās māsas. Neatkarības karā krita 37 ebreju karavīri. Tāpat grāmatā ir atspēkots Latvijā 20.–30. gados radušais mīts par ebreju karavīru lielo dezertēšanu. Ēriks Jēkabsons balstoties uz arhīvu materiālu, to noliedz, norādot, ka dezertējušo ebreju skaits bija tāds pats kā citu etnisko grupu karavīru vidū (48. lpp.).

Stāsti par ebreju karavīriem atsedz arī ļoti interesantas un emocionālas epizodes. Tā uzzinām, ka jaunākais karavīrs Latvijas armijā Neatkarības cīņu laikā bijis desmit gadus vecais ebreju zēns Kopels Goreliks (26. lpp.),

tāpat varam lasīt par citu ebreju zēnu, jauniešu, vīriešu un sieviešu pilsonisko drosmi, nostājoties šajā karā jaunās valsts pusē.

Viena no otrās nodaļas apakšnodaļām ir veltīta “Žīdu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrības” aktivitātēm. Kā jau norādīju iepriekš, man šķiet, ka šīs biedrības darbība bija jāskata plašākā – atmiņas politikas un atmiņas veidošanas kontekstā Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados. Turklāt gribētos vairāk zināt arī par paša Neatkarības kara atmiņas veidošanu Latvijā. Interesants būtu arī izvērstāks minētās biedrības un citu līdzīgu organizāciju darbības izvērtējums. Kā veidojās attiecības starp ebrejiem, kas bija dienējuši Baltijas landesvērā un starp 1921. gadā nodibinātās “Vācu baltiešu zemessargu un 13. Tukuma kājnieku pulka atvaļināto karavīru biedrības” (*Verein der ehemaligen Angehörigen der Baltischen Landeswehr und des 13. Tuckumschen Infanterieregiments*) biedriem? Īpaši tas varētu būt interesanti 30. gadu otrajā pusē, kad, pēc Politiskās pārvaldes ziņām, šajā biedrībā pieauga nacionālsociālistu propaganda un noskaņojumi. Tas būtu interesanti un, iespējams, paplašinātu skatījumu uz etnisko situāciju Latvijā starpkaru periodā, kas vairāk ir aplūkota no latviešu un etnisko minoritāšu attiecību viedokļa, nevis kā šīs attiecības veidojās, piemēram, starp ebrejiem un vācbaltiešiem.

Noteikti izvērstāks varētu būt arī stāsts par “Žīdu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrības” starptautiskajiem kontaktiem. Kā Ebreju frontes cīnītāju pasaules centrālās organizācijas ietekmēja Latvijas atbrīvotāju biedrības darbu? Kādi mērķi bija starptautiskajām organizācijām, kas tika lemts frontes cīnītāju kongresos? Kas vienoja šīs organizācijas pēc kara? Būtu ļoti interesanti, piemēram, uzzināt kā Vācijas ebreju frontes cīnītāju savienības (*Reichsbund jüdischer Frontsoldaten*) viedoja dialogu ar Antantes valstu ebreju cīnītāju organizācijām. Vai šīs Latvijas ebreju organizācijas pārstāvji nebūtu jāuztver kā pirmie, kas savas kopienas atmiņu veidoja starptautiskā līmenī? Jautājumu ir daudz, un, protams, vēlēties, lai uz visiem tiem sniegtu atbildes viena monogrāfija ir nepamatota. Tomēr darbā gribētos, lai darbā vairāk tiek iezīmētas arī tās problēmas un jautājumi, uz kuriem nākotnē jāmēģina atbildēt vai nu pašam Ē. Jēkabsonam, vai citiem pētniekiem.

Grāmatas trešā nodaļa vēsti par miera laika dienestu Latvijas armijā. Galvenā uzmanība koncentrēta uz ebreju virsniekiem, ko noteikti vajadzētu papildināt ar vispārējā karadienestā iesaukto ebreju jauniešu stāstu, kas, iespējams, atklātu vēl dažas nianšes kopējā vēstījumā par ebrejiem Latvijas armijā. Arī šis jautājums gaida savu pētnieku.

Deskriptīvo daļu noslēdz secinājumi latviešu un angļu valodā (79.–87. lpp.), pret kuriem saturiski nebūtu, ko iebilst.¹ Tas ir ļoti korekts

¹ Šķiet, ka redaktors tikai nav pamanījis statistisko datu atkārtošanos 79. lpp.

vispārinājums par nodaļās izlasīto, iezīmēta arī ebreju karavīru nebūt ne viennozīmīgā attieksme pret Latvijas okupāciju 1940. gadā.

Trijos grāmatas pielikumos tiek publicētas ziņas par apzinātajiem ebreju karavīriem. Pirmajā pielikumā uzskaitīti ebreju tautības virsnieki, sanitārvirsnieki un kara ierēdņi, kas dienējuši Latvijas armijā laika posmā no 1919. līdz 1940. gadam (90.–95. lpp.). Otrajā pielikumā publicēti “Žīdu tautības Latvijas atbrīvotāju biedrības” biedri veicinātāji (96.–99. lpp.). Trešajā pielikumā pārstāvēti autora apzinātie ebreju tautības karavīri, kas bija piedalījušies Neatkarības karā (100.–261. lpp.).

Grāmatas ilustratīvajā pielikumā apkopoti attēli no preses, personīgajiem un biedrības “Šamir” arhīviem. Atzīstot, ka šis pielikums ir interesants, tomēr jāsaka, ka tas ir bezjēdzīgs, proti, tas ir atrauts no pētījuma un nepilda ilustratīvā materiāla galveno uzdevumu zinātniskajā darbā – nepapildina un neizskaidro nodaļās rakstīto. Tā kā Ērika Jēkabsona rakstītajās nodaļās attēlu materiāls ir ticis izmantots, tad vēl atsevišķa pielikuma nepieciešamība ir diskutabla. Jāsaka, ka daudzi pielikumā publicētie attēli varētu labi tikt integrēti autora rakstītajā tekstā.

Noslēgumā es vēlētos pateikt divas lietas. Pirmkārt, Ērika Jēkabsona grāmata ir jāuzskata par notikumu Latvijas historiogrāfijā – tas ir viens no nedaudzajiem darbiem,² kas atsedz patiešām “mūsu karu” – Latvijas Neatkarības karu, bez uzvaras kurā nebūtu bijusi iespējama Latvijas valsts. Tāpat šis darbs lauž virkni etnocentriskā vēsturiskuma stereotipu. Tas nenoliedzami uzdod ļoti daudz jautājumu, kas, cerams, būs katalizators jauniem pētījumiem gan par Neatkarības karu, gan etnisko minoritāšu vēsturē. Lai arī es pārmetu kolektīvās atmiņas faktora ignoranci darbā, tomēr jāsaka, ka Ērika Jēkabsona darbs faktiski pats ir šāda atmiņas piemineklis, kurā aizmirstajiem karavīriem tiek ierādīta viņu godpilnā vieta Latvijas vēsturē.

Otrā lieta, kas nepārprotami izriet no iepriekšteiktā, ir tā, ka esmu ļoti vilies grāmatas izdevējos. Jau pēc grāmatas izlasīšanas no mana grāmatas eksemplāra sāka izbirt lapas. Arī plānie kartona vāciņu stūri bija stipri apbružājušies. Tāda grāmata ir kultūras atmiņas piemineklis tikai tādā gadījumā, ja to lasa un par to reflektē, nevis kā suvenīru ieogrūž grāmatu plauktā un izvelk tikai vajadzības gadījumā! To vajadzētu saprast ne tikai biedrībai “Šamir”, bet arī citiem izdevējiem, kas bieži ļoti laba satura grāmatas izdod nepiedodami sliktā kvalitātē.

Kaspars Zellis

² Ēriks Jēkabsons (2010). *Latvijas Neatkarības karš 1918.–1920. gadā: Galveno militārpolitisko norišu atspoguļojums historiogrāfijā*. No: Jānis Bērziņš (red.). *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija. Starptautiska konference 2008, 13.–14. novembris, Rīga*. Rīga: LU Latvijas vēstures institūta apgāds, 20.–44. lpp; Ēriks Jēkabsons (2007). *Piesardzīgā draudzība: Latvijas un Polijas attiecības 1919. un 1920. gadā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.